

Najczęstsze Problemy Prawne Nieodpłatnego Poradnictwa Prawnego

2x NPP

 CONSILIUM
FUNDACJA ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Broszura informacyjna powstała we współpracy
Powiatu Wadowickiego
z Fundacją Rozwoju Przedsiębiorczości "Consilium"

Spis treści

Wstęp	2
I. Senior jako konsument.....	3
1.Wprowadzenie	3
2.Rękojmia za wady.....	3
3.Wada fizyczna rzeczy.....	4
4.Wada prawna rzeczy	5
5.Uprawnienia konsumenta w razie wady rzeczy	5
6.Gwarancja.....	6
7.Umowy zawierane na odległość i poza lokalem przedsiębiorstwa	7
8.Odstąpienie od umowy zawieranej na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa	8
9.Termin na odstąpienie.....	9
10.Podsumowanie	10
II.Wcześniejsza emerytura przyznawana w oparciu o art.184 Ustawy o emeryturach i rentach z FUS a emerytura pomostowa- zasady przyznawania.....	11
1.Emerytura z art.184 Ustawy o emeryturach i rentach z FUS	11
2.Emerytura pomostowa.....	14
III.Senior jako spadkobierca	17
IV. Senior jako spadkodawca.....	25
1.Zasady dziedziczenia testamentowego	25
2.Zasady dziedziczenia ustawowego	29

Wstęp

Szanowni Państwo,

Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości „Consilium”, w ramach realizacji zadania publicznego polegającego na prowadzeniu na terenie powiatu wadowickiego punktów nieodpłatnej pomocy prawnej oraz punktów nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego, ma przyjemność przedstawić Państwu czwartą broszurę informacyjną z serii „2xNPP”.

Informacje zawarte w niniejszej broszurze pełnią funkcję edukacyjną, zawierając podstawowe, niezbędne wiadomości adresowane w ramach tej edycji do seniorów w zakresie m.in. praw konsumenckich, emerytur oraz spadków.

Mamy nadzieję, że zawartość przedmiotowej broszury okaże się dla Państwa przydatna oraz odpowie na pytania pojawiające się w ramach poruszanych zagadnień.

Życzymy Państwu miłej lektury

Z wyrazami szacunku

Prezes Zarządu Fundacji Rozwoju Przedsiębiorczości „Consilium”

Łukasz Giza

I. Senior jako konsument

1. Wprowadzenie

Seniorzy jako konsumenci stanowią na świecie coraz większą grupę, bardzo atrakcyjną z punktu widzenia marketingowego. W Europie są najszybciej rosnącą spośród wszystkich grup wiekowych. Wynika to nie tylko z coraz większej liczby samych osób powyżej 60. roku życia, ale też z ich rosnącej siły nabywczej, wiążącej się z lepszym statusem materialnym. Wobec tego faktu coraz więcej firm z różnych branż dedykuje swoje produkty i usługi właśnie seniorom i z myślą o nich poszerza swoją ofertę. Z jednej strony jest to bardzo duże udogodnienie, gdyż ułatwia seniorom dotarcie do produktów, które ich interesują i których poszukują. Drugą stroną medalu są jednak wszelkie pułapki czyhające na seniorów. Nie zawsze są oni zupełnie świadomymi konsumentami, znającymi swoje prawa i potrafiącymi z nich korzystać. Obecnie prowadzonych jest w związku z tym coraz więcej rozmaitych działań, których celem jest uświadomienie seniorom praw przysługujących im jako konsumentom. Liczne akcje społeczne i rosnąca świadomość zagrożeń sprawiają, że osoby starsze są też bardziej czujne, ponieważ chcą uniknąć oszustw. Zadają więcej pytań i lepiej przygotowują się do dokonania dużego zakupu. Choć zmienia się to bardzo powoli, to jednak seniorzy są coraz bardziej odporni na wątpliwe promocje i asertywni w przypadku uporczywego namawiania do zakupu. Częściej znają także swoje prawa i starają się z tej wiedzy korzystać. Na przykład, domagają się dokładniejszych informacji o interesujących ich ofertach. Rośnie również grupa tych osób starszych, które znają swoje prawa odnośnie reklamacji, wymiany towaru oraz zwrotu towarów zakupionych w szczególnych.

Celem niniejszego artykułu będzie omówienie podstawowych uprawnień przysługujących osobie fizycznej zawierającej z przedsiębiorcą umowę sprzedaży niezwiązaną bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową, w tym osobie fizycznej określanej mianem „konsumenta III wieku”.

2. Rękojmia za wady

Przepisy regulujące rękojmię prowadzą do powstania szczególnej odpowiedzialności za jakość świadczenia. Ten rodzaj reżimu odszkodowawczego różni się od ogólnych zasad odpowiedzialności kontraktowej odmiennością sankcji, co wynika z funkcji takiego uregulowania. W miejsce odszkodowania, które ma na celu naprawienie szkody przy jednoczesnym utrzymaniu (co do zasady) istniejącego stosunku prawnego, w przypadku

rękojmi występują sankcje, które mają za zadanie zapewnić ekwiwalentność świadczeń przy utrzymaniu świadczenia w naturze lub likwidacji „nieudanego” stosunku¹.

3. Wada fizyczna rzeczy

Sprzedawca jest odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana ma wadę fizyczną lub prawną². Wada fizyczna rzeczy polega na niezgodności rzeczy sprzedanej z umową i występuje wówczas, gdy:

- a) rzecz nie ma właściwości, które powinna mieć ze względu na cel w umowie oznaczony albo wynikający z okoliczności lub przeznaczenia;
- b) rzecz nie ma właściwości, o których istnieniu sprzedawca zapewnił kupującego;
- c) rzecz nie nadaje się do celu, o którym kupujący poinformował sprzedawcę przy zawarciu umowy;
- d) rzecz została wydana w stanie niezupełnym;
- e) w przypadku sprzedaży konsumenckiej – wbrew publicznemu zapewnieniu danemu przez producenta lub jego przedstawiciela, osoby, która wprowadza rzecz do obrotu w zakresie swojej działalności gospodarczej, oraz osoby, która przez umieszczenie na rzeczy sprzedanej swojej nazwy, znaku towarowego lub innego oznaczenia odróżniającego przedstawia się jako producent (tzw. quasi-producent), rzecz nabywana przez konsumenta nie ma właściwości, o których konsument został zapewniony;
- f) doszło do nieprawidłowego zamontowania i uruchomienia rzeczy, jeżeli czynności te zostały wykonane przez sprzedawcę lub osobę trzecią, za którą sprzedawca ponosi odpowiedzialność; to samo odnosi się do przypadku nieprawidłowego zamontowania lub uruchomienia przez kupującego, który postąpił według instrukcji otrzymanej od sprzedawcy.

Aktualnie nie budzi wątpliwości, że również sprzedaż rzeczy używanych jest objęta odpowiedzialnością z tytułu rękojmi. Sprzedana rzecz powinna być bowiem właściwej jakości i nadawać się do użytku ze względu na swoje zwykłe przeznaczenie. Jeżeli będąca przedmiotem świadczenia sprzedawcy rzecz jest obciążona wadami powodującymi zmniejszenie jej wartości ze względu na cel wynikający ze zwyczajnego przeznaczenia rzeczy, to okoliczność, że wady te są następstwem naturalnego zużycia rzeczy nie zwalnia sprzedawcy od odpowiedzialności, gdyż jego obowiązkiem wynikającym z umowy sprzedaży

¹ Fras Mariusz (red.), Habdas Magdalena (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Zobowiązania. Część szczególna (art. 535-764(9)), LEX 2018;

² Art. 556 Kodeksu cywilnego;

jest wydanie rzeczy nadającej się do użytku³. Nie ma też znaczenia dla oceny odpowiedzialności sprzedawcy to, że ujawnione wady są usuwalne i nadają się do naprawy przez kupującego.

4.Wada prawna rzeczy

W art. 556³ k.c. zdefiniowano pojęcie wady prawnej. Zgodnie ze wskazanym przepisem, wada prawna rzeczy może przybrać trzy postacie, a mianowicie:

- a) rzecz sprzedana stanowi własność osoby trzeciej,
- b) rzecz sprzedana jest obciążona prawem osoby trzeciej,
- c) rzecz dotknięta jest ograniczeniem w korzystaniu lub rozporządzaniu, wynikającym z decyzji lub z orzeczenia właściwego organu.

Z uwagi na to, że przedmiotem świadczenia sprzedawcy może być również prawo, art. 556³ k.c. ma zastosowanie również do przypadków wadliwości prawa.

5.Uprawnienia konsumenta w razie wady rzeczy

W przypadku gdy rzecz sprzedana ma wadę, kupującemu przysługują zasadniczo cztery uprawnienia. Może on:

- a) żądać wymiany rzeczy na wolną od wad (art. 561 k.c.);
- b) żądać usunięcia wady (art. 561 k.c.);
- c) złożyć oświadczenie o obniżeniu ceny (art. 560 k.c.);
- d) złożyć oświadczenie o odstąpieniu od umowy (art. 560 k.c.).

Wspólnym celem każdego z tych uprawnień jest zlikwidowanie zakłócenia ekwiwalentności świadczeń wynikającej z wadliwości rzeczy⁴. Prawo odstąpienia realizuje ten cel przez zniesienie stosunku prawnego, otwierające drogę do przywrócenia stanu poprzedniego, a pozostałe uprawnienia przez zrównoważenie wartości świadczeń: przywrócenie pełnej wartości świadczenia sprzedawcy (wymiana rzeczy, usunięcie wady) lub obniżenie wartości świadczenia kupującego (obniżenie ceny)⁵.

³ Fras Mariusz (red.), Habdas Magdalena (red.), [w:] op. cit.

⁴ Gudowski Jacek (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Zobowiązania. Część szczegółowa, wyd. II; LEX 2017;

⁵ Gudowski Jacek (red.), [w:] op. cit.;

Wybór uprawnienia należy zasadniczo do kupującego. Prawo wyboru uprawnienia jest prawem kształtującym, dlatego też wybór dokonany w odniesieniu do konkretnej wady wiąże kupującego i może być zmieniony tylko za zgodą sprzedawcy⁶.

Samo wystąpienie wady rzeczy nie determinuje jeszcze odpowiedzialności sprzedawcy z tytułu rękojmi. Dopiero decyzja kupującego o skorzystaniu z któregoś z przysługujących mu uprawnień rodzi po stronie sprzedawcy określone obowiązki.

6.Gwarancja

Gwarancja jest dodatkowym zastrzeżeniem umownym towarzyszącym umowie sprzedaży. Udzielenie gwarancji nie jest obowiązkiem gwaranta; przepisy regulujące ten rodzaj odpowiedzialności dochodzą do głosu jedynie wtedy, gdy gwarant złożył stosowne oświadczenia. Regulacje te mają ponadto charakter dyspozytywny, normując prawa i obowiązki stron jedynie na wypadek braku odpowiednich postanowień w treści gwarancji⁷.

Na treść gwarancji składają się dwa elementy. Pierwszy z nich obejmuje zapewnienie gwaranta, że rzecz ma określone właściwości. Drugi określa zasady odpowiedzialności gwaranta. Nie jest gwarancją oświadczenie, które nie kształtuje obowiązków gwaranta.

Gwarantem może być osoba trzecia względem umowy sprzedaży, w szczególności producent rzeczy, jej importer lub dystrybutor. Stosunkowo rzadko w tej roli występuje sprzedawca; niekiedy ma to miejsce w przypadku umownej modyfikacji lub wyłączenia odpowiedzialności z tytułu rękojmi⁸.

Gwarant ma co do zasady swobodę w określeniu treści gwarancji. Obowiązki gwaranta mogą w szczególności polegać, zgodnie z dyspozytywnym [art. 577 § 2](#) k.c., na zwrocie zapłaconej ceny, wymianie rzeczy bądź jej naprawie oraz zapewnieniu innych usług. Podkreślenia przy tym wymaga, że obowiązki gwaranta nie wygasają z chwilą spełnienia świadczenia gwarancyjnego, lecz trwają do czasu osiągnięcia celu gwarancji. Nie może bowiem ulegać wątpliwości, że nie każda naprawa, lecz tylko taka, która jest skuteczna, przywraca uprawnionemu z gwarancji możliwość niezakłóconego korzystania z rzeczy zgodnie z jej przeznaczeniem.

Obowiązki gwaranta mogą być ograniczone (np. wyłącznie do napraw) albo rozszerzone (np. na umowne prawo odstąpienia). Dopuszczalne jest też takie ukształtowanie treści gwarancji, zgodnie z którym kupujący przyjmuje na siebie ciężar faktycznego usuwania wad na koszt i ryzyko gwaranta. Wybór uprawnienia zmierzającego do osiągnięcia celu gwarancji należy do

⁶ Fras Mariusz (red.), Habdas Magdalena (red.), [w:] op. cit.

⁷ Fras Mariusz (red.), Habdas Magdalena (red.), [w:] op. cit.;

⁸ Fras Mariusz (red.), Habdas Magdalena (red.), [w:] op. cit.

gwaranta, który tym samym decyduje o sposobie zaspokojenia interesu kupującego. W przepisach o gwarancji brak rozróżnienia na wady fizyczne i prawne, jednak regułą jest odpowiedzialność za wady fizyczne.

7. Umowy zawierane na odległość i poza lokalem przedsiębiorstwa

Umowa zawarta na odległość (ang. *distance contract*, niem. *Fernabsatzvertrag*, fr. *contrat à distance*) oznacza umowę zawartą z konsumentem w ramach zorganizowanego systemu zawierania umów na odległość, bez jednoczesnej fizycznej obecności stron, z wyłącznym wykorzystaniem jednego lub większej liczby środków porozumiewania się na odległość do chwili zawarcia umowy włącznie⁹. W przepisach ustawy o prawach konsumenta wyróżnia się kategorię umów zawartych na odległość ze względu na szczególne zagrożenia, jakie tryb dokonania czynności prawnej rodzi dla konsumenta. Jeżeli umowę zawiera się na odległość, w większym stopniu – w porównaniu z umową zawartą między fizycznie obecnymi stronami – odczuwalna jest asymetria informacji między konsumentem a przedsiębiorcą, zwłaszcza co do tożsamości przedsiębiorcy, warunków umowy i właściwości jej przedmiotu. Przedsiębiorca dysponuje przewagą informacyjną nad konsumentem. Sposób zawarcia umowy może również utrudniać kontakty między stronami na etapie postkontraktowym (np. co do składania reklamacji). W związku z tym – w celu zmniejszenia wspomnianej asymetrii na rzecz konsumenta – konieczne jest nałożenie na przedsiębiorcę wielu obowiązków informacyjnych związanych z zawarciem umowy na odległość¹⁰.

Zgodnie z art. 2 pkt 2 umowa zawarta poza lokalem przedsiębiorstwa (ang. *off-premises contract*, niem. *außerhalb von Geschäftsräumen abgeschlossener Vertrag*, fr. *contrat hors établissement*) oznacza umowę z konsumentem zawartą:

- a) przy jednoczesnej fizycznej obecności stron w miejscu, które nie jest lokalem przedsiębiorstwa danego przedsiębiorcy,
- b) w wyniku przyjęcia oferty złożonej przez konsumenta w okolicznościach, o których mowa w lit. a powyżej,
- c) w lokalu przedsiębiorstwa danego przedsiębiorcy lub za pomocą środków porozumiewania się na odległość bezpośrednio po tym, jak nawiązano indywidualny i osobisty kontakt z konsumentem w miejscu, które nie jest lokalem przedsiębiorstwa danego przedsiębiorcy, przy jednoczesnej fizycznej obecności stron,
- d) podczas wycieczki zorganizowanej przez przedsiębiorcę, której celem lub skutkiem jest promocja oraz zawieranie umów z konsumentami.

⁹ Art. 2 pkt 1 ustawy o prawach konsumenta;

¹⁰ Czech Tomasz, Prawa konsumenta. Komentarz; LEX 2017;

W porównaniu z umową zawartą w lokalu przedsiębiorstwa konsument na ogół bywa poddany większej presji psychologicznej ze strony przedsiębiorcy. Kontaktując się z konsumentem poza lokalem przedsiębiorstwa i na ogół inicjując taki kontakt, przedsiębiorca może m.in. wykorzystywać element zaskoczenia lub dezorientacji, stwarzać sztuczną atmosferę „szczególnej okazji” lub w inny sposób manipulować psychiką konsumenta i wyzyskiwać brak czasu po stronie konsumenta (w tym czasu potrzebnego na porównanie ofert rynkowych). W związku z tym często zdarza się, że umowy takie są zawierane przez konsumenta pochopnie, bez dostatecznego przemyślenia i racjonalnych powodów¹¹. Uzasadnia to przyznanie konsumentowi szczególnego środka ochrony w postaci prawa odstąpienia¹².

8. Odstąpienie od umowy zawieranej na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa

Na podstawie art. 27 ustawy o prawach konsumenta konsumentowi przysługuje uprawnienie do odstąpienia od umowy zawartej z przedsiębiorcą na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa. Uprawnienie to obowiązuje *ex lege*, niezależnie od postanowień umowy. Z mocy ustawy stanowi element stosunku prawnego łączącego strony¹³. Podobnego uprawnienia nie przyznano drugiej stronie umowy – przedsiębiorcy.

Uprawnienie do odstąpienia od umowy jest uprawnieniem prawokształtującym. Konsument wykonuje je w drodze jednostronnej czynności prawnej, bez udziału sądu. W omawianym przepisie uwzględnia się okoliczność, że konsument zawiera umowę z przedsiębiorcą w warunkach nietypowych, które rodzą szczególne zagrożenia dla interesów konsumenta.

Celem art. 27 jest przyznanie konsumentowi odpowiedniego czasu do namysłu w sprawie obowiązywania umowy zawartej z przedsiębiorcą (ang. *cooling-off period*)¹⁴. Mimo że konsument zawarł już skutecznie umowę, ma prawo z niej zrezygnować, jeśli po namyśle stwierdzi, że m.in. danego świadczenia nie potrzebuje albo nie odpowiadają mu warunki zawartej umowy lub właściwości jej przedmiotu. Przyznając konsumentowi uprawnienie do wycofania się z transakcji, ustawodawca uwzględnia uwarunkowania psychologiczne, w jakich działa osoba fizyczna, w tym ograniczoną racjonalność podejmowanych decyzji oraz niekompletność posiadanych informacji w momencie zawierania umowy.

¹¹ Czech Tomasz, [w:] op. cit;

¹² Zob. wyrok TSUE z dnia 25 października 2005 r., [C-350/03](#), Schulte, Zb.Orz. 2005, s. I-9215, pkt 66.

¹³ Art. 56 Kodeksu cywilnego.

¹⁴ Czech Tomasz, [w:] op. cit;

W wyniku obowiązywania art. 27 konsument dysponuje również dodatkowym czasem, aby porównać konkurencyjne oferty na rynku. Może zrezygnować z zawartej umowy, jeśli uzna, że umowa z innym przedsiębiorcą będzie dla niego bardziej korzystna¹⁵. Wskazana regulacja pośrednio wspiera zatem konkurencyjność rynkową między przedsiębiorcami. Nie ma znaczenia powód, z jakiego konsument podjął decyzję o wykonaniu uprawnienia do odstąpienia od umowy zawartej z przedsiębiorcą (sformułowanie: „bez podawania przyczyny”; zob. także tezy 51–52). Konsument może zrezygnować z umowy, choćby przedsiębiorca dotychczas należycie wykonywał swoje zobowiązania. Odstąpienie od umowy na podstawie art. 27 nie stanowi sankcji w stosunku do przedsiębiorcy.

9. Termin na odstąpienie

Uprawnienie określone w art. 27 ma charakter terminowy. Zasadniczo wygasa z upływem 14-dniowego terminu. Wprowadzenie terminu ma na celu ograniczenie niepewności po stronie przedsiębiorcy co do trwałości umowy zawartej z konsumentem. Bieg terminu, o którym mowa wyżej, rozpoczyna się – co do zasady – od dnia zawarcia umowy¹⁶. Zgodnie z art. 28 pkt 1 ustawy o prawach konsumenta obowiązują trzy wyjątki od tej zasady odnośnie do umów, które obejmują zobowiązanie przedsiębiorcy do przeniesienia własności rzeczy i wydania jej konsumentowi:

- 1) umowa co do przeniesienia własności wielu rzeczy, które są dostarczane konsumentowi osobno, partiami lub w częściach – bieg terminu rozpoczyna się od objęcia przez konsumenta w posiadanie ostatniej rzeczy, partii lub części,
- 2) umowa, której przedmiotem jest regularne dostarczanie konsumentowi wielu rzeczy przez czas oznaczony – termin zaczyna biec od objęcia przez konsumenta w posiadanie pierwszej z tych rzeczy,
- 3) inne umowy odnoszące się do przeniesienia własności rzeczy – bieg terminu rozpoczyna się od objęcia rzeczy w posiadanie przez konsumenta.

W myśl art. 29 ust. 1 ustawy o prawach konsumenta w przypadku gdy konsument nie został poinformowany przez przedsiębiorcę o prawie odstąpienia od umowy zgodnie z art. 12 ust. 1 pkt 9 ustawy o prawach konsumenta, okres istnienia omawianego prawa ulega automatycznie przedłużeniu. Prawo to wygasa po 12 miesiącach od dnia upływu terminu określonego w art. 27 ustawy o prawach konsumenta. W takim przypadku prawo konsumenta może być wykonane w okresie 12 miesięcy i 14 dni.

¹⁵ Czech Tomasz, [w:] op. cit.

¹⁶ Art. 28 pkt 2 ustawy o prawach konsumenta.

10.Podsumowanie

System ochrony konsumenta w prawie unijnym oraz polskim prawie cywilnym zakłada – co do zasady – stosowanie modelu konsumenta świadomego, wyedukowanego, aktywnego i krytycznie analizującego otrzymywane informacje (tzw. konsument oświecony), choćby *in concreto* dana osoba nie spełniała tych warunków. W szczególności stosowanie tego modelu dotyczy przypadków ochrony normatywnej konsumenta w drodze nałożenia na przedsiębiorcę obowiązku dostarczenia konsumentowi odpowiednich informacji. Obserwacja rzeczywistości skłania do stwierdzenia, że w Polsce cechy przeciętnego konsumenta dalece odbiegają od wskazanego modelu. Model ten ma zatem na ogół charakter kontrfaktyczny w naszym kraju. Dotyczy to również osób starszych, których potrzeby zakupowe zmieniają się w zawrotnym tempie, ale którzy nie zawsze są świadomi własnych uprawnień. Celem niniejszego artykułu było w związku z tym przybliżenie tematyki praw konsumenta, w tym praw przysługujących konsumentowi III wieku.

Łukasz Giza, Adwokat

II. Wcześniejsza emerytura przyznawana w oparciu o art.184 Ustawy o emeryturach i rentach z FUS a emerytura pomostowa- zasady przyznawania

1. Emerytura z art.184 Ustawy o emeryturach i rentach z FUS

Wcześniejsza emerytura przewidziana dla osób urodzonych po 31.12.1948 r. wprowadzona została w Dziale X, Rozdziale 2 „Przepisy przejściowe” ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 2018, poz. 1270). Jako cel jej wprowadzenia wskazuje się łagodzenie skutków reformy emerytalnej.

W świetle art. 184: *„Ubezpieczonym urodzonym po dniu 31 grudnia 1948 r. przysługuje emerytura po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32, 33, 39 i 40, jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy osiągnęli:*

1) okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat - dla kobiet i 65 lat - dla mężczyzn oraz

2) okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27”

Emerytura, o której mowa powyżej, przysługuje pod warunkiem nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego albo – w przypadku osób, które do OFE przystąpiły - złożenia wniosku o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem Zakładu, na dochody budżetu państwa.

Okres składkowy i nieskładkowy zgodnie z art. 27 u.e.r.f.u.s. wynosi co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn.

Warunki nabycia prawa do emerytury uszczegółowione zostały w dotychczas obowiązującym Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub szczególnym charakterze (Dz. U. Nr 8, poz. 43). Warunkiem nabycia prawa do emerytury w świetle ww. Rozporządzenia jest: wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn oraz okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach.

Dla uznania 15-letniego stażu pracy w warunkach szczególnych wymagane jest by praca w szczególnych warunkach lub szczególnym charakterze była wykonywana stale i w pełnym

wymiarze czasu pracy, obowiązującym na danym stanowisku pracy, a rodzaje prac i stanowisk pracowników odpowiadały wymienionym w Rozporządzeniu i jego wykazach.

Zgodnie z utrwaloną linią orzecznictwa Sądu Najwyższego - wyrażoną m.in. w wyroku z dnia 20 października 2005 r. w sprawie I UK 41/05 (OSNP z 2006 r./19-20/306) oraz w wyroku z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie II UK 21/10 (LEX nr 619638) wykonywanie pracy na stanowisku określonym w zarządzeniu resortowym, której nie wymieniono w załączniku do Rozporządzenia z 7 lutego 1983 r. nie uprawnia do uzyskania wcześniejszej emerytury. Ponadto w orzecznictwie przyjmuje się, iż konkretne stanowiska pracy, należy ściśle interpretować w odniesieniu do wykazów z załącznika do rozporządzenia, nie można zatem swobodnie lub dowolnie z naruszeniem postanowień rozporządzenia wiązać konkretnych stanowisk pracy z branżami, do których nie zostały one przypisane w tym rozporządzeniu.

Powyższe nie wyklucza przyznania prawa do emerytury w sytuacji faktycznego wykonywania kilku prac w ramach jednego etatu, o ile każda z nich wpisuje się w pozycje wymienione w wykazach. Przy czym równoczesne wykonywanie różnych prac, stanowiących integralną część większej całości, daje się zakwalifikować pod określoną pozycję wykazu pracy w szczególnych warunkach tylko wtedy, gdy wszystkie czynności łącznie wypełniające pełny wymiar czasu pracy podlegają narażeniu na szkodliwe, uciążliwe bądź wymagające wysokiej sprawności warunki pracy. W przypadku konfiguracji kilku rodzajów pracy w ramach jednej dniówki, do czasu pracy w warunkach szczególnych zlicza się czas równolegle wykonywanych czynności tylko wówczas, gdy różne prace, wszystkie łącznie i każda z osobna, odpowiadają pracom w szczególnych warunkach (tak: SA w Łodzi w wyroku z dn. 27.12.2018 r., sygn. akt III AUa 2/18).

Na podkreślenie zasługuje, iż przy ocenie spełnienia przesłanek uprawniających do emerytury z art. 184 u.e.r.f.u.s. kluczowe znaczenie ma rodzaj faktycznie wykonywanej pracy, nie zaś przyporządkowana jej przez pracodawcę nazwa. Powyższe znajduje swoje odzwierciedlenie w bogatym orzecznictwie dotyczącym kwestii uznania szczególnych warunków zatrudnienia, wskazując chociażby na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 2010r., sygn. akt II UK 21/10, w którym to SN podniósł, iż: *„Dla oceny, czy pracownik pracował w szczególnych warunkach, nie ma istotnego znaczenia nazwa zajmowanego przez niego stanowiska, tylko rodzaj powierzonej mu pracy. Praca w szczególnych warunkach to praca wykonywana stale (codziennie) i w pełnym wymiarze czasu pracy (przez 8 godzin dziennie, jeżeli pracownika obowiązuje taki wymiar czasu pracy) w warunkach pozwalających na uznanie jej za jeden z rodzajów pracy wymienionych w wykazie stanowiącym załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r.(...)”* (podobnie również wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2007 r., sygn. akt III UK 27/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 325; z dnia 19 września

2007 r., sygn. akt III UK 38/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 329; z dnia 6 grudnia 2007 r., sygn. akt III UK 66/07, LEX nr 483283; z dnia 22 stycznia 2008 r., sygn. akt I UK 210/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 75 i z dnia 24 marca 2009 r., sygn. akt I PK 194/08, LEX nr 528152)

Przy ustalaniu okresów zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze nie uwzględnia się wszelkich okresów niewykonywania pracy, za które pracownik otrzymał po 14 listopada 1991 r. wynagrodzenie lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, a więc również tych, które są następstwem wypadku w drodze do pracy (tak: wyrok SA w Katowicach z 4 listopada 2010 r., III AUa 642/10, LexPolonica nr 2623393).

Co istotne, zgodnie z utrwalonym stanowiskiem judykatury wydanie przez pracodawcę świadectwa wykonywania pracy w szczególnych warunkach nie rodzi żadnych skutków materialnoprawnych. Zaświadczenie to jest jedynie dokumentem prywatnym (art. 245 k.p.c.), wydawanym dla celów dowodowych, a okoliczności w tym dokumencie potwierdzone przez pracodawcę podlegają weryfikacji zarówno w postępowaniu sądowym, jak i w postępowaniu przed organem rentowym.

A contrario, brak lub odmowa wydania przez pracodawcę świadectwa pracy w warunkach szczególnych nie przekreśla szans na uzyskanie prawa do emerytury na podstawie art. 184 u.e.r.f.u.s. Decydujące znaczenie dla uznania pracy w warunkach szczególnych mają faktycznie wykonywane przez pracownika obowiązki, które nie zawsze są prawidłowo odzwierciedlone w aktach osobowych. (tak: SA w wyroku z dn. 13.12.2018 r., sygn. akt III AUa 750/18). Okoliczność pracy w warunkach szczególnych może być wykazana za pomocą każdego prawem dopuszczalnego środka dowodowego, w tym przede wszystkim w oparciu o zeznania świadków. Należy jednak mieć na uwadze, iż dowody osobowe, co do zasady nie są przeprowadzane na etapie postępowania przed organem rentowym, a zatem najczęstszą konsekwencją braku świadectwa pracy, potwierdzającego pracę w warunkach szczególnych będzie decyzja o odmowie prawa do emerytury.

W przypadku faktycznego legitymowania się wymaganym stażem pracy w warunkach szczególnych oraz posiadania na tę okoliczność dowodów z dokumentów lub ze świadków, zasadnym jest skorzystanie z uprawnienia do złożenia odwołania od decyzji odmownej – do właściwego sądu okręgowego wydziału pracy i ubezpieczeń społecznych. Odwołania od decyzji organów rentowych wnosi się na piśmie do organu, który wydał decyzję, lub do protokołu sporządzonego przez ten organ, w terminie miesiąca od doręczenia odpisu decyzji – art. 477⁹ § 1 k.p.c. Odwołanie powinno zawierać oznaczenie zaskarżonej decyzji, określenie i zwięzłe uzasadnienie zarzutów i wniosków oraz podpis ubezpieczonego albo jego

przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika. Co szczególnie ważne, odwołanie nie podlega żadnej opłacie.

Analiza orzecznictwa sądów powszechnych pokazuje, iż dla wielu pracowników, którzy nie są w stanie uzyskać od pracodawcy potwierdzenia warunków pracy (np. w przypadku likwidacji zakładów, zagubienia lub zniszczenia dokumentacji), droga sądowa pozostaje często jedyną ścieżką do uzyskania prawa do emerytury z art. 184 u.e.r.f.u.s., nie rzadko zakończoną sukcesem.

Świadczenie wypłaca się poczynając od dnia powstania prawa do świadczenia, nie wcześniej jednak niż od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek lub wydano decyzję z urzędu (tak: art. 129 ust. 1 u.e.r.f.u.s.).

Niemniej, przed skorzystaniem z prawa do wcześniejszej emerytury należy mieć na względzie wpływ pobierania tej emerytury na wysokość świadczenia po uzyskaniu powszechnego wieku emerytalnego. Mianowicie, art. 25 ust. 1 b u.e.r.f.u.s. przewiduje, iż jeżeli ubezpieczony pobrał emeryturę częściową lub emeryturę na podstawie art. 184 podstawę obliczenia emerytury, pomniejsza się o kwotę stanowiącą sumę kwot pobranych emerytur w wysokości przed odliczeniem zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych i składki na ubezpieczenie zdrowotne.

Tym samym, należy pamiętać, iż wysokość świadczenia emerytalnego po uzyskaniu wieku powszechnego – w przypadku gdy zdecydujemy się na wcześniejszą emeryturę i spełniamy przesłanki jej uzyskania – będzie niższa.

2. Emerytura pomostowa

Odrębnym rodzajem tzw. wcześniejszej emerytury jest emerytura pomostowa – stanowiąca świadczenie emerytalne wypłacane ubezpieczonemu – po spełnieniu przez niego określonych przesłanek, wymienionych w ustawie z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz. U. 2018, poz. 1924). Co istotne, emerytura pomostowa, jak sama jej nazwa wskazuje, jest świadczeniem przejściowym. Prawo do emerytury pomostowej ustaje z dniem śmierci uprawnionego lub z dniem:

1) poprzedzającym dzień nabycia prawa do emerytury, która jest ustalona decyzją organu rentowego lub innego organu emerytalno-rentowego, określonego w odrębnych przepisach;

2)osiągnięcia przez uprawnionego wieku: 60 lat - w przypadku kobiet, 65 lat - w przypadku mężczyzn - jeżeli uprawniony nie ma prawa do emerytury ustalonego decyzją organu rentowego lub innego organu emerytalno-rentowego, określonego w odrębnych przepisach.

Prawo do emerytury pomostowej, co do zasady przysługuje pracownikowi, który spełnia łącznie następujące warunki:

- 1)urodził się po dniu 31 grudnia 1948 r.;
- 2)ma okres pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze wynoszący co najmniej 15 lat;
- 3)osiągnął wiek wynoszący co najmniej 55 lat dla kobiet i co najmniej 60 lat dla mężczyzn;
- 4)ma okres składkowy i nieskładkowy, ustalony na zasadach określonych w art. 5-9 i art. 11 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiet i co najmniej 25 lat dla mężczyzn;
- 5)przed dniem 1 stycznia 1999 r. wykonywał prace w szczególnych warunkach lub prace w szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3 ustawy lub art. 32 i art. 33 ustawy o emeryturach i rentach z FUS;
- 6)po dniu 31 grudnia 2008 r. wykonywał pracę w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3;
- 7)nastąpiło z nim rozwiązanie stosunku pracy.

Wyjątek od spełnienia warunku pracy po 31.12.2008 r. został przewidziany przez Ustawodawcę w art. 49 u.e.r.f.u.s. który stanowi, iż: „*Prawo do emerytury pomostowej przysługuje również osobie, która:*

- 1)*po dniu 31 grudnia 2008 r. nie wykonywała pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3;*
- 2)*spełnia warunki określone w art. 4 pkt 1-5 i 7 i art. 5-12;*
- 3)*w dniu wejścia w życie ustawy miała wymagany w przepisach, o których mowa w pkt 2, okres pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, w rozumieniu art. 3 ust. 1 i 3.*”

Z powyższego przepisu wynika, iż emerytura pomostowa przysługuje nawet w sytuacji, w której Ubezpieczony nie wykonywał pracy w warunkach szczególnych lub w szczególnym charakterze po dniu 31.12.2008r., przy założeniu, że Ubezpieczony wykazał do dnia wejścia w życie ustawy o emeryturach pomostowych czyli do dn. 31.12.2008 r. 15- letni okres pracy w warunkach szczególnych lub w szczególnym charakterze, rozumiany zgodnie z art. 3 ust. 1 i 3 w/w ustawy.

Wykaz prac, o których mowa w art. 3 ust. 1 u.e.p. (w warunkach szczególnych) znajduje się w załączniku nr 1 do ustawy, natomiast wykaz prac o szczególnym charakterze (o którym mowa w art. 3 ust. 1 u.e.p.) określa załącznik nr 2 do ustawy. Wśród prac z ww. załączników znajdują się m.in. prace na statkach żeglugi morskiej, prace tancerzy zawodowych związane z bardzo dużym wysiłkiem fizycznym, prace pilotów statków powietrznych czy prace członków zespołów ratownictwa medycznego.

Zaznaczyć należy, iż wykazy – w świetle orzecznictwa sądów powszechnych odczytywać należy w sposób ścisły, wyłącznie praca (stanowiska) wprost w nich wymieniona – świadczona w pełnym wymiarze czasu pracy przez wymaganą liczbę lat, uprawnia do uzyskania świadczenia w postaci emerytury pomostowej.

Uprawnienie do emerytury pomostowej podobnie, jak w przypadku emerytury z art. 184 u.e.r.f.u.s. powstaje z dniem ziszczenia się ostatniej z przesłanek. Wypłata następuje, zgodnie z ogólną zasadą od miesiąca złożenia wniosku (tak: art. 26 u.e.p.).

Radca prawny Joanna Szyjka Matuszyk

III.Senior jako spadkobierca

Zgodnie z art. 924 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964r. Kodeks cywilny (zwanej dalej w treści niniejszego artykułu „k.c.”) spadek otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy, równocześnie chwila śmierci spadkodawcy (czyli otwarcia spadku) pozostaje chwilą wraz z którą nabywa się spadek (art. 925 k.c.). Powyższa konstatacja pozostaje wyjątkowo istotna, gdyż moment śmierci pozostaje początkowym dla biegu wielu terminów przewidzianych w szeroko rozumianym prawie spadkowym. W szczególności chwila otwarcia spadku pozwala na prawidłowe ustalenie kręgu spadkobierców, oznacza chwilę wstąpienia w prawa i obowiązki, jakie weszły w skład masy spadkowej czy też wyznacza początek biegu terminu na stwierdzenie treści testamentu ustnego¹⁷. Chwila otwarcia spadku pozostaje także istotna m.in. dla dochodzenia roszczeń związanych z uznaniem za niegodnego dziedziczenia czy też stwierdzeniem nieważności sporządzonego testamentu.

W pierwszej kolejności wskazać należy, iż to chwila śmierci wyznacza krąg spadkobierców oznacza, to iż wyłącznie osoby żyjące na chwilę otwarcia spadku mogą pozostawać spadkobiercami. Tym samym kluczowe dla ustalenia czy określona osoba będzie dziedziczyć pozostaje stwierdzenie czy „dożyła” ona otwarcia spadku, a właściwie czy „przeżyła” (choćbyby minimalnie) spadkodawcę. Jakkolwiek może się wydawać, iż określenie „chwila otwarcia spadku” pozostaje nieostre, to pozostaje one trafne, bowiem można wyobrazić sobie sytuację, w której potencjalny spadkobierca dożył dnia otwarcia spadku jednak zmarł wcześniej niż spadkodawca – wówczas nie wejdzie on w krąg spadkobierców. Tym samym każdorazowo analizę dotyczącą ewentualnych praw i obowiązków związanych ze spadkiem rozpocząć należy od oznaczenia kręgu spadkobierców, czyli osób, którym co do zasady przypadnie masa spadkowa.

Krąg spadkobierców wyznacza ustawa, co nie oznacza jednak, iż zawsze osoby z ustawowego kręgu spadkobierców będą powołane do dziedziczenia. Możliwie pozostaje, bowiem iż spadkodawca pozostawił testament, który wyznaczał będzie osoby powołane do dziedziczenia (niekoniecznie pochodzące z kręgu spadkobierców ustawowych), tudzież, iż dojdzie do zrzeczenia się dziedziczenia, odrzucenia spadku lub uznania spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia. Każdorazowo jednak warto jest ustalić, kto wchodzi w krąg spadkobierców ustawowych, gdyż nawet w sytuacji sporządzenia testamentu, spadkobiercy ustawowi pozostawać będą uczestnikami postępowania o stwierdzenie nabycia spadku (w toku które można m.in. weryfikować ważność testamentu), a w sytuacji stwierdzenia, iż spadkobranie odbywać będzie się właśnie na podstawie testamentu niektórym ze spadkobierców ustawowych przysługiwać będzie prawo do zachowku. Przy czym tytułem

¹⁷ art. 952 § 3 k.c.

uwagi zaznaczenia wymaga, iż uprawnienie do zachowku nie jest uzależnione od pozostawienia testamentu i może mieć miejsce także w sytuacji rozporządzenia przez spadkodawcę całym swoim majątkiem w drodze darowizn. Wracając jednak do kwestii kręgu osób uprawnionych to dziedziczenia, należy mieć na uwadze, iż decydujące znaczenie przypisać należy istniejącym na chwilę śmierci więzom małżeńskim oraz stopniom pokrewieństwa. Powyższe powoduje, iż w pierwszej kolejności dziedziczyć będą małżonek i dzieci spadkodawcy¹⁸, a dopiero w razie ich braku (i braku dalszych zstępnych np. wnuków), pozostali członkowie rodziny spokrewnieni w wyższym stopniu. Sposób, w jaki Ustawodawca sformułował metody ustalania osób uprawnionych do dziedziczenia powoduje, iż w krąg spadkobierców mogą wejść osoby spokrewnione ze spadkodawcą w dalszym stopniu, które przykładowo nigdy nie miały okazji go poznać. Należy mieć na uwadze, że przy ustalaniu kręgu spadkobierców ustawowych nie będzie miała znaczenia okoliczność, iż dany członek rodziny nie utrzymywał kontaktu ze spadkobiercą lub w ogóle go nie znał. Istotnym pozostaje, iż gdy spadkodawca nie pozostawił małżonka ani zstępnych (dzieci, wnuków, prawnuków itd.) w krąg spadkobierców wejdą jego rodzice¹⁹, jednak jeżeli rodzice (lub chociaż jedno z nich nie dożyło otwarcia spadku) kolejnymi uprawnionymi pozostaje rodzeństwo spadkodawcy²⁰, a następnie ich zstępni. Jeżeli natomiast brak jest małżonka, zstępnych, rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa do dziedziczenia dochodzą dziadkowie spadkodawcy²¹, a następnie ich zstępni. Ostatnią z grup osób, które mogą dziedziczyć w przypadku braku w/w krewnych stanowią pasierbowie²². Dopiero w braku osób pochodzących z jednej ze wspomnianych grup do dziedziczenia uprawniona będzie gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy lub Skarb Państwa²³. Tak szeroki krąg osób, które mogą stać się spadkobiercami pozostaje równocześnie rozwiązaniem korzystnym i niekorzystnym. Na plus zdecydowanie przemawia okoliczność, iż prawdopodobieństwo, iż spadek zostanie nabyty przez członków rodziny (nawet tej dalszej) pozostaje znaczne, jednak należy mieć na uwadze w skład spadku nie zawsze wchodzi majątek, ale jego elementem mogą pozostawać także zobowiązania (długi) spadkodawcy. Na skutek dziedziczenia nie zawsze, zatem nabywa się określone składniki majątku, ale także możemy zostać zobowiązani do dokonania spłaty (częściowej lub całkowitej – w zależności od udziału spadkowego) zobowiązań spadkodawcy. Analogicznie, zatem jak w przypadku nabycia określonych składników majątku przez osoby, które za życia nie miały kontaktu ze spadkodawcą, możliwe jest także ustalenie, iż w/w osoby ponosić będą odpowiedzialność za długi pozostawione przez spadkodawcę. Innymi słowy osoby

¹⁸ art. 931 k.c.

¹⁹ art. 932 k.c., art. 933 k.c.

²⁰ art. 932 § 4 i 5 k.c.

²¹ art. 934 k.c.

²² art. 934¹ k.c.

²³ art. 935 k.c.

spokrewnione jednak, które faktycznie nigdy nie poznały spadkodawcy mogą być obciążone obowiązkiem zapłaty jego długów, niezależnie od tego, że nie przyczyniły się one w żadnym stopniu do ich powstania.

Aby uniknąć powyższego, wyjątkowo istotna pozostaje możliwość odrzucenia spadku przewidziana w art. 1015 § 1 k.c. Przedmiotowa regulacja zakłada, iż osoba wchodząca w krąg spadkobierców może w terminie sześciu miesięcy od dnia, w którym dowiedziała się, że jest powołana do dziedziczenia złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Co istotne termin początkowy biegu w/w terminu wyznacza dzień, w którym osoba uprawniona do złożenia oświadczenia dowiedziała się, iż będzie dziedziczyć. Powyższe powoduje, iż nie zawsze bieg przedmiotowego terminu będzie rozpoczynał się wraz z dniem otwarcia spadku (czyli śmierci Spadkodawcy). Jak wyjaśniają przedstawiciele doktryny prawa: *„Dla spadkobiercy ustawowego będzie to z reguły dzień dowiedzenia się o śmierci spadkodawcy. Ponadto może to być np. dzień, w którym spadkobierca powołany w dalszej kolejności dowiedział się o odrzuceniu spadku przez osoby wyprzedzające go przy dziedziczeniu ustawowym, a także dzień, w którym dowiedział się o prawomocnym orzeczeniu o niegodności takich osób. Dla spadkobiercy testamentowego będzie to dzień, w którym dowiedział się o istnieniu i treści testamentu, po uprzedniej informacji o śmierci spadkodawcy.”*²⁴ Co istotne oświadczenie o przyjęciu, odrzuceniu lub przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza można złożyć zarówno przed notariuszem, jak i przed Sądem²⁵. Warty podkreślenia pozostaje, iż w razie złożenia oświadczenia przed sądem wystarczające pozostaje, iż przed datą, w której upływa sześć miesięcy od daty dowiedzenia się o powołaniu do dziedziczenia przedmiotowe oświadczenie zostanie złożone na dzienniku podawczym sądu lub skierowane drogą pocztową do sądu (liczy się data stempla pocztowego).²⁶

Aktualnie, na skutek zmian, jakie zostały wprowadzone w kodeksie cywilnym brak złożenia oświadczenia nie powoduje automatycznego prostego przyjęcia spadku (tj. zarówno z aktywami, jak i pasywami²⁷), ale sprawia, iż spadkobierca nabywa spadek wraz z dobrodziejstwem inwentarza. Przyjęcie spadku wraz z dobrodziejstwem inwentarza powoduje, iż spadkobierca odpowiada za długi spadkowe wyłącznie do wysokości stanu czynnego spadku tj. w takim zakresie, w jakim długi pozostają pokryte przez aktywa wchodzące w skład masy spadkowej²⁸. Przy czym stanowczego podkreślenia wymaga, iż w/w zasada przewidująca przyjęcie spadku wraz z dobrodziejstwem inwentarza na wypadek braku oświadczenia w zakresie przyjęcia lub odrzucenia spadku, nie ma zastosowania do spadków

²⁴ Gudowski Jacek (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki, wyd. II, Opublikowano: WKP 2017

²⁵ art. 1018 § 3 k.c.

²⁶ Komentarz do Kodeksu Cywilnego, T. III red. Gutowski 2019, wyd. 2/Żok

²⁷ art. 1031 § 1 k.c.

²⁸ art. 1031 § 2 k.c.

otwartych przed dniem 18 października 2015r. (we wspomnianej dacie dokonano nowelizacji ustawy). W stosunku do spadków, które otworzyły się przed 18 października 2015r. zastosowanie znajdują wcześniejsze regulacje, zgodnie z którymi brak oświadczenia skutkowało w prostym przyjęciu spadku (tj. przyjęciu bez ograniczeń zarówno ze aktywami, jak i pasywami)²⁹.

Skutkiem powyższego może dojść do sytuacji, w której spadkobierca nabeździe spadek wraz z wchodzącymi w jego skład długami (czy to w razie prostego nabycia spadku czy też w razie nabycia spadku wraz z dobrodziejstwem inwentarza). Jeżeli spadkobierca wiedział o wchodzących w skład spadku obciążeniach a mimo to nie zareagował w sposób prawidłowy, to niestety wyłączone są wszelkie możliwości zmiany w/w stanu rzeczy. Zdarza się jednak, iż dochodzi do przyjęcia spadku (na skutek złożonego oświadczenia lub na skutek braku aktywności po stronie spadkobiercy) obciążonego długami, o których to istnieniu spadkobierca nie miał żadnych wiadomości. Wówczas wskazać należy na możliwość uchylenia się od skutków oświadczenia (lub jego braku) o przyjęciu spadku. Zgodnie z art. 1019 k.c. możliwe pozostaje złożenie oświadczenia o uchyleniu się od skutków złożonego oświadczenia (lub jego braku) z powołaniem się na okoliczność, iż złożenie oświadczenia (lub jego brak) spowodowane było groźbą lub błędem. W zakresie owych wad oświadczeń woli art. 1019 k.c. odsyła do ogólnych regulacji dotyczących wad oświadczenia woli zawartych w kodeksie cywilnym.

Co istotne aktualnie oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych można złożyć wyłącznie przed sądem, a wraz ze złożonym oświadczeniem o uchyleniu należy wskazać czy spadkobierca spadek przyjmuje się czy też odrzuca³⁰. Nadto, należy mieć na uwadze, iż samo złożenie oświadczenia o uchyleniu nie wprowadza zmian w zakresie przyjęcia/odrzućcia spadku, gdyż przedmiotowe oświadczenie musi zostać zatwierdzone przez sąd³¹. Celem stwierdzenia, czy oświadczenie powinno ulec zatwierdzeniu sąd przeprowadza postępowanie dowodowe ustalając po pierwsze czy zaistniał istotny błąd lub groźba oraz czy zachowany został termin na złożenie oświadczenia o uchyleniu. Powyższe powoduje, iż nie zawsze złożenie oświadczenia o uchyleniu wywiera oczekiwany skutek. Osoba składająca oświadczenie musi udowodnić, iż okoliczności uzasadniające uchylenie się od wcześniej złożonego oświadczenia (lub jego braku) faktycznie zaistniały. Odnosząc się do terminu to w przypadku powoływania się na błąd wynosi on rok od terminu, w którym błąd został wykryty, natomiast w przypadku groźby rok od momentu, w którym ustał stan obawy. Dla zachowania

²⁹ art. 6 ustawy z dnia 20 marca 2015r. o zmianie ustawy - Kodeks Cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015r. poz. 539).

³⁰ art. 1019 § 1 pkt. 1) k.c.

³¹ art. 1019 § 3 k.c.

terminu do złożenia oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku lub braku złożenia oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku wymagane pozostaje przyjęcie oświadczenia przez Sąd przed upływem w/w terminów.³²

Jak było już sygnalizowane wcześniej, najczęstszym przypadkiem, w którym dochodzi do złożenia oświadczenia o uchyleniu się od oświadczenia o przyjęciu spadku lub od braku oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku, pozostaje sytuacja, w której spadkobierca nie wiedział o długach obciążających spadek. Jakkolwiek w/w sytuacji zdarzają się dość często nie zwalnia to spadkobiercy z obowiązku wykazania jego twierdzeń. Tym samym, konieczne będzie dowiedzenie, iż rzeczywiście w skład spadku wchodzi długi, a równocześnie spadkobierca będzie zobowiązany do wykazania, iż dowiedział się o długach po upływie sześciomiesięcznego terminu, o którym mowa w art. 1015 § 1 k.c. Nadto, należy mieć na uwadze, iż nie każdy błąd uzasadniać będzie zatwierdzenie oświadczenia o uchyleniu, bowiem przedmiotowy skutek powstanie wyłącznie jeżeli błąd był istotny tzn. taki, iż gdyby spadkobierca wiedział o okolicznościach będących podstawą uchylenia to złożyłby oświadczenie o odrzuceniu spadku³³. Co więcej, na spadkobiercę, który chce uchylić się od skutków prawnych złożonego oświadczenia lub jego braku nałożony pozostaje obowiązek wykazania, iż podjął on wszelkie dostępne mu starania celem ustalenia składu spadku.³⁴ Innymi słowy, Sąd może odmówić zatwierdzenia oświadczenia o uchyleniu, jeżeli w toku postępowania spadkobierca nie wykaże, iż przedsięwziął on działania zmierzające do pozyskania wiedzy w przedmiocie aktywów i pasywów składających się na masę spadkową.

Idąc dalej wskazać należy na przewidziane w ustawodawstwie możliwości ustalenia kręgu spadkobierców oraz wysokości udziałów spadkowych. Celem uregulowania kwestii związanych ze spadkobranie konieczne pozostaje wszczęcie przed sądem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku lub sporządzenie przed notariuszem aktu poświadczenia dziedziczenia. Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, jak i sporządzony w przewidzianej formie aktu notarialnego akt poświadczenia dziedziczenia wywierają tożsame skutki prawne³⁵. Co istotne, zgodnie z art. 1026 k.c. zarówno wydanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, jak i sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia nie może nastąpić przed upływem sześciu miesięcy liczonych od dnia otwarcia spadku – co pozostaje logiczną konsekwencją wynikającą z zastrzeżenia sześciomiesięcznego terminu na złożenie oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku. Wyjątek od w/w reguły (tj. sytuacja, w której do wydania postanowienia lub sporządzenia aktu będzie mogło dojść przed upływem sześciu

³² uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 marca 2018r., sygn. III CZP 110/17.

³³ Komentarz do Kodeksu Cywilnego, red. Osajda 2019, wyd. 1/Borysiak

³⁴ m.in. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2017r., sygn. IV CSK 28/17, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2016r., sygn. III CSK 210/15.

³⁵ art. 1027 k.c.

miesiący od otwarcia spadku) został przewidziany wyłącznie w przypadku, gdy wszyscy znani spadkobiercy złożyli już oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku. W praktyce, jeżeli spadkobierca złoży wniosek o stwierdzenie nabycia spadku przed upływem sześciu miesięcy, wówczas Sąd albo odroczy rozprawę z terminem na datę przypadającą już po upływie sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku albo odbierze od spadkobierców oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (przy czym owa czynność tj. odebranie oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w toku postępowania o stwierdzeniu nabycia spadku wiąże się z koniecznością uiszczenia dodatkowej opłaty w wysokości 50 zł od każdego odbieranego oświadczenia).³⁶ Niemniej zakończenie postępowania spadkowego przed upływem sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku będzie możliwe wyłącznie, jeżeli przed wydaniem postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku dojdzie do złożenia oświadczeń przez wszystkich spadkobierców.

Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku wszczyna się na wniosek osoby zainteresowanej³⁷ – nie zawsze osobą zainteresowaną pozostawać będzie spadkobierca (postępowanie może wszcząć przykładowo wierzyciel spadkodawcy, zainteresowany ustaleniem osób, na które przejdzie odpowiedzialność za zobowiązania wchodzące w skład masy spadkowej). Sądem właściwym do rozpoznania sprawy o stwierdzenie nabycia spadku pozostaje sąd rejonowy właściwy ze względu na ostatnie miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy. Jeżeli natomiast nie sposób jest ustalić miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy na terytorium Polski, wówczas właściwość miejscową wyznaczać będzie miejsce położenia majątku spadkowego lub jego części.³⁸ W sytuacji, w której majątek spadkodawcy znajduje się w kilku miejscowościach, (dla których właściwe są inne sądy rejonowe) wyboru sądu dokonuje osoba inicjująca postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku.³⁹ Od wniosku o stwierdzenie nabycia spadku pobiera się opłatę w wysokości 50 zł.⁴⁰

Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku toczy się według zasad przewidzianych w art. 669 i nast. k.p.c. W postępowaniu o stwierdzeniu nabycia spadku biorą udział przede wszystkim spadkobiercy ustawowi, jak i spadkobiercy testamentowi, a także zapisobiercy. W sytuacji, w której osoba wchodząca w krąg spadkobierców zmarła przed wszczęciem postępowania lub w jego toku w jej miejsce udział w postępowaniu biorą jej spadkobiercy. Z uwagi na szeroki krąg podmiotów uprawnionych do wszczęcia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku nie jest wykluczony udział w postępowaniu także innych osób, przykładowo wierzycieli spadkodawcy, uprawnionych do zachowku, współwłaścicieli nieruchomości – jeżeli

³⁶ art. 49 ust. 1 pkt. 4) ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych

³⁷ art. 1025 § 1 k.c.

³⁸ art. 39 k.p.c.

³⁹ Komentarz do Kodeksu Postępowania Cywilnego, red. Zieliński 2017, wyd. 9/Zieliński

⁴⁰ art. 49 ust. 1 pkt. 1) ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych

udział w prawie własności stanowi składnik masy spadkowej.⁴¹ Jakkolwiek w art. 670 k.p.c. postanowiono, iż to Sąd spadkowy pozostaje zobowiązany do ustalenia kręgu spadkobierców, to w praktyce w/w ciężar bardzo często przerzucany jest na osobę domagającą się stwierdzenia nabycia spadku. Osoba inicjująca postępowanie powinna, zatem we wniosku o stwierdzenie nabycia spadku oznaczyć nie tylko osobę spadkodawcy, ale także wskazać na osoby, które zgodnie z jej najlepszą wiedzą będą dziedziczyć. Oznaczenie kręgu uczestników (spadkobierców) wiązać będzie się z koniecznością wskazania ich adresów (tak, aby sąd miał możliwość doręczania korespondencji w sprawie), a także przedłożenia dokumentów (oryginały aktów stanu cywilnego) potwierdzających stopień ich pokrewieństwa ze spadkodawcą. Co istotne, nawet jeżeli wnioskodawca domaga się stwierdzenia nabycia spadku na podstawie testamentu, nie jest on zwolniony z obowiązku wskazania, jako uczestników postępowania osób, które byłby powołane do dziedziczenia na podstawie ustawy. Zważywszy na okoliczność, iż krąg spadkobierców może pozostawać bardzo szeroki i nie zawsze osobami powołanymi do dziedziczenia będą osoby z najbliższej rodziny, prawidłowe wskazanie danych owych osób (imienia, nazwiska i adresu zamieszkania) może skutkować w powstaniu dodatkowych trudności. Przydatne w przypadku zaistnienia w/w sytuacji pozostawać będą instytucje kuratora dla osób nieznanymi z miejsca pobytu oraz ogłoszenia. Wniosek o wyznaczenie przez kuratora osoby nieznanymi z miejsca pobytu składany jest na podstawie art. 144 k.p.c. – z przedmiotowej możliwości korzystamy jeżeli znane są dane osobowe (tj. imię i nazwisko), jednak brak jest informacji, co do adresu zamieszkania. Natomiast z ogłoszenia (przewidzianego w art. 672 i nast. k.p.c.) korzystamy, jeżeli w ogóle nie jest możliwe wskazanie kto wchodzi w krąg osób uprawnionych do dziedziczenia.

Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku wydawane jest po przeprowadzeniu rozprawy,⁴² w trakcie której Sąd odbiera od spadkobierców zapewnienia spadkowe. Przedmiotowe zapewnienia stanowią środek dowodowy zmierzający do ustalenia prawidłowego kręgu spadkobierców⁴³. Kolejno, po przeprowadzeniu całości postępowania dowodowego Sąd wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku ustalające przede wszystkim krąg spadkobierców oraz ich udziały spadkowe. Wykaz rozstrzygnięć, które (oczywiście w zależności od stanu faktycznego sprawy) powinna znaleźć się w postanowieniu została wskazana w art. 677 k.p.c.

Odnosząc się natomiast to możliwości sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia, to zasady sporządzenia przedmiotowego dokumentu zawarto w ustawie z dnia 14 lutego 1991r.

⁴¹ Komentarz do Kodeksu Postępowania Cywilnego, red. Marszałkowska-Krześ 2019, wyd. 24/E. Marszałkowska-Krześ

⁴² art. 669 k.p.c.

⁴³ art. 671 k.p.c.

prawo o notariacie. Jak stanowi art. 95a ustawy na podstawie aktu poświadcza się dziedziczenie ustawowe, jak i testamentowe. W/w możliwość wyłączona pozostaje przy wszelkiego rodzaju testamentach szczególnych.

Kończąc warto jeszcze pokrótce wskazać na obowiązki spadkobiercy wobec organów podatkowych przewidziane na gruncie ustawy z dnia 28 lipca 1983r. o podatku od spadków i darowizn. Art. 1 ustawy stanowi, iż opodatkowaniu podlega nabycie rzeczy i praw, które nastąpiło m.in. z tytułu nabycia spadku. Przy czym Ustawodawca przewidział szereg zwolnień, przykładowo zakładających zwolnienie: małżonka, zstępnych, wstępnych, pasierbów, rodzeństwa, ojczyma i macochy od obowiązku uiszczenia podatku, jeżeli spełnione zostały wskazane w ustawie przesłanki (w tym jeżeli doszło do zgłoszenia nabycia rzeczy/praw w terminie sześciu miesięcy od daty uprawomocnienia się postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia). Zważyć należy, iż każdorazowo indywidualnie należy ustalać, czy w określonym stanie faktycznym powstanie obowiązek uiszczenia podatku czy też wystarczające będzie wyłącznie dokonanie zgłoszenia, pamiętając jednak, iż co do zasady nabycie spadku wiąże się z powstaniem określonych obowiązków na gruncie podatkowym.

Radca prawny Maria Kuczara

IV. Senior jako spadkodawca

U kresu życia, niezwykle istotnym pozostaje uregulowanie spraw spadkowych. Wraz ze śmiercią spadkodawcy dochodzi bowiem do otwarcia spadku, zaś prawa, a także obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą na spadkobierców, a zatem z niniejszą chwilą spadkobiercy nabywają spadek. Na gruncie polskiego systemu prawnego można zostać powołanym do spadku na dwa sposoby – mocą testamentu, bądź też na podstawie ustawy. Jeżeli spadkodawca pragnie powołać do spadku inne osoby, aniżeli powołane do spadku mocą ustawy, należy uregulować niniejszą kwestię za życia poprzez sporządzenie testamentu, który pozostaje wyłączną możliwością spowodowania, aby zasady dziedziczenia ustawowego nie miały zastosowania. Jeżeli spadkobierca nie pozostawił ważnego testamentu lub też testament nie obejmuje całego spadku albo też którakolwiek z osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą, zastosowanie znajdą bowiem zasady dziedziczenia ustawowego uregulowane w Kodeksie cywilnym.

Należy mieć również świadomość, że w skład spadku wchodzi zarówno aktywa, jak też pasywa, a zatem w skład spadku wchodzi również długi spadkobiercy.

1. Zasady dziedziczenia testamentowego

Testament może zostać sporządzony na kilka sposobów - wyróżnia się **testamenty zwykłe** (własnoręczny, notarialny, allograficzny) oraz **testamenty szczególne** (ustny, podróżny, żołnierski). Należy podkreślić, że testament musi zostać sporządzony z zachowaniem zasad wskazanych w przepisach Kodeksu cywilnego, w przeciwnym wypadku będzie on nieważny.

Testament własnoręczny sporządza się, jak sama nazwa wskazuje, w całości pismem ręcznym, podpisuje się go oraz wskazuje datę jego sporządzenia. Brak któregokolwiek z tych elementów skutkuje nieważnością testamentu, przy czym brak daty nie odniesie tego skutku, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnej relacji kilku testamentów spadkobiercy, jeżeli spadkodawca sporządził więcej niż jeden testament.

Testament można sporządzić również u notariusza. Jest to jednocześnie najbezpieczniejsza i najbardziej zalecana droga uregulowania spraw pośmiertnych, przede

wszystkim dlatego, że notariusz na wniosek testatora dokona wpisu informacji o sporządzeniu testamentu do **Notarialnego Rejestru Testamentów**. Jest to rejestr, który ułatwia odnalezienie testamentu po śmierci spadkodawcy. Dzięki niniejszemu rozwiązaniu spadkodawca może mieć pewność, że po jego śmierci testament pozostanie odnaleziony, a jego ostatnia wola pozostanie spełniona, której to pewności nie ma w przypadku testamentu własnoręcznego. Jednocześnie, rejestr nie zawiera informacji w zakresie treści testamentu, zaś informacja o zarejestrowaniu testamentu może być ujawniona dopiero po śmierci spadkodawcy. Informację o fakcie sporządzenia testamentu może pozyskać każdy, u dowolnego notariusza, zaś dostęp do treści testamentu będzie możliwy dopiero po wykazaniu interesu prawnego, dzięki czemu jego treść nie zostanie ujawniona w stosunku do postronnych osób. Powierając sporządzenie testamentu profesjonalistom, unikniemy nadto błędów przy tworzeniu testamentu, które mogą wpłynąć na jego ważność, jak również mogą zniekształcić wolę spadkodawcy.

Ostatnim rodzajem testamentu zwykłego pozostaje **testament allograficzny (urzędowy)**, który polega na oświadczeniu swojej woli ustnie wobec odpowiednio wójta, burmistrza lub prezydenta miasta, a także starosty, marszałka województwa, sekretarza gminy, sekretarza powiatu lub kierownika urzędu stanu cywilnego, przy jednoczesnej obecności dwóch świadków. Oświadczenie spadkodawcy spisuje się w protokole z oznaczeniem daty jego sporządzenia. Następnie, protokół jest odczytywany spadkodawcy oraz świadkom. Protokół powinien być podpisany przez spadkodawcę, przez osobę, wobec której wola została oświadczona, oraz przez świadków.. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy uczynić wzmiankę o niniejszej okoliczności w protokole wraz ze wskazaniem przyczyny braku podpisu. W ten sposób testamentu nie mogą sporządzić osoby głuche, jak również nieme.

Testamenty szczególne, w przeciwieństwie do testamentów zwykłych, mogą zostać sporządzone wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach, wskazanych w przepisach je regulujących, zaś ich moc jest ograniczona w czasie - taki testament straci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały brak zachowania formy testamentu zwykłego, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu, przy czym termin ten podlega zawieszeniu przez czas trwania przeszkody do sporządzenia testamentu zwykłego.

Pierwszym rodzajem testamentu szczególnego jest **testament ustny**, który można sporządzić wyłącznie w sytuacji zaistnienia obawy rychłej śmierci albo jeżeli spadkodawca wskutek szczególnych okoliczności nie ma możliwości sporządzenia testamentu w zwykłej formie.

Wówczas spadkodawca może oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków. Treść ustnego testamentu może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i co najmniej dwaj świadkowie. Jeżeli treść testamentu nie zostanie stwierdzona w drodze powyższej procedury, można ją stwierdzić poprzez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku, przy czym przesłuchanie może być ograniczone do zgodnych zeznań dwóch świadków, jeżeli przesłuchanie jednego ze świadków nie jest możliwe lub napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody.

Testament podróźny polega na oświadczeniu swojej ostatniej woli przed dowódcą statku lub jego zastępcą podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym, przy obecności dwóch świadków. Wówczas dowódca bądź jego zastępcą spíše wolę spadkodawcy wraz ze wskazaniem daty, a pismo odczytuje spadkodawcy, po czym podlega ono podpisaniu przez spadkodawcę, świadków, a także dowódcę statku lub jego zastępcę. Jeżeli zachowanie tej formy jest niemożliwe, można sporządzić testament ustny, a jeżeli spadkodawca nie może złożyć podpisu, należy w piśmie wskazać przyczynę niniejszej okoliczności.

Testament wojskowy może zostać sporządzony wyłącznie w czasie mobilizacji, wojny lub przebywania w niewoli.

Świadkiem przy sporządzaniu testamentu nie może być osoba, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnej (tj. osoba niepełnoletnia, ubezwłasnowolniona całkowicie lub częściowo), osoba niewidoma, głucha lub niema, która nie może czytać i pisać, która nie włada językiem, w którym sporządzany jest testament, osoba skazana prawomocnym wyrokiem za składanie fałszywych zeznań, osoba, dla której mocą testamentu przewidziana jest jakakolwiek korzyść, a także małżonek testatora, jego krewny lub powinowaty pierwszego i drugiego stopnia oraz osoba pozostająca z nim w stosunku przysposobienia. Jeżeli jednak świadkiem będzie wyżej wymieniony członek rodziny testatora lub osoba, dla której testament przewiduje korzyść, nie spowoduje to nieważności całego testamentu, a wyłącznie postanowienia, które przewidują korzyści na rzecz tej osoby. Jeżeli jednak z treści testamentu lub też z okoliczności wynika, że bez nieważnego postanowienia spadkodawca nie sporządziłby testamentu danej treści, nieważny jest cały testament. W przypadku pozostałych, wyżej wymienionych osób, testament będzie w takiej sytuacji nieważny.

W treści testamentu można powołać do spadku jedną lub kilka osób. Testator może również ustanowić w testamencie fundację, która może być spadkobiercą, jeżeli zostanie zarejestrowana w ciągu dwóch lat od ogłoszenia testamentu. W treści testamentu można oznaczyć również **udział spadkowy** (wyrażony co do zasady ułamkiem lub procentem, choć orzecznictwo Sądu Najwyższego nie wyklucza skuteczności oznaczenia opisowego udziału spadkowego) przypadający konkretnemu spadkobiercy. Jeżeli testator tego nie uczyni, spadkobiercy odziedziczą spadek w częściach równych. Można również powołać spadkobiercę na wypadek, gdyby inna osoba pierwotnie powołana do spadku nie chciała lub nie mogła być spadkobiercą, przykładowo już nie żyła w chwili śmierci spadkodawcy (tzw. **podstawienie**). Jeżeli którykolwiek ze spadkobierców testamentowych nie chce lub nie może być spadkobiercą, przeznaczony dla niego udział, w braku odmiennej woli spadkodawcy, przypada pozostałym spadkobiercom testamentowym w stosunku do przypadających im udziałów (tzw. **przyrost**).

Spadkodawca może w testamencie zobowiązać spadkobiercę (zarówno ustawowego, jak również testamentowego) do spełnienia świadczenia majątkowego na rzecz konkretnie oznaczonej osoby (tzw. **zapis zwykły**). Także zapisobierca może być obciążony zapisem zwykłym (tzw. **dalszy zapis**). Jeżeli osoba, na której rzecz został uczyniony zapis, nie chce lub nie może być zapisobiercą, obciążony zapisem zostaje zwolniony od obowiązku jego wykonania, powinien jednak w braku odmiennej woli spadkodawcy wykonać dalsze zapisy. **Zapisobiercy nie są spadkobiercami**, a wyłącznie uzyskują konkretnie oznaczoną korzyść wchodzącą w skład masy spadkowej. Jednakże, jeżeli spadkodawca przeznaczył oznaczonej osobie w testamencie poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpują prawie cały spadek, osobę tę poczytuje się w razie wątpliwości nie za zapisobiercę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku, a jeżeli taka sytuacja zachodzi w odniesieniu do kilku osób, poczytuje się je w razie wątpliwości za powołane do całego spadku w częściach ułamkowych, odpowiadających stosunkowi wartości przeznaczonych im przedmiotów. Oczywiście, aby zapis był skuteczny, dana rzecz oznaczona co do tożsamości (np. należący do spadkobiercy samochód) musi wchodzić w skład masy spadkowej w chwili otwarcia spadku.

Zapis może zostać poczyniony również w testamencie notarialnym (tzw. **zapis windykacyjny**). Podstawowa różnica między zapisem zwykłym, a zapisem windykacyjnym sprowadza się do tego, że zapis zwykły stanowi wyłącznie zobowiązanie dla spadkobiercy do spełnienia na rzecz zapisobiercy zwykłego określonego świadczenia, zaś mocą zapisu windykacyjnego zapisobierca windykacyjny otrzyma przeznaczone dla niego mocą testamentu świadczenie już z chwilą otwarcia spadku tj. z chwilą śmierci spadkodawcy.

Spadkodawca może również w treści testamentu zobowiązać spadkobiercę lub zapisobiercę do konkretnego działania lub zaniechania, nie czyniąc jednocześnie nikogo wierzycielem (tzw. **polecenie**). Polecenie może mieć charakter zarówno majątkowy, jak też niemajątkowy.

Spadkodawca może w testamencie powołać **wykonawcę** lub wykonawców testamentu, którzy muszą posiadać pełną zdolność do czynności prawnych. Zadaniem wykonawcy jest zarządzanie spadkiem tj. należyte wykonanie ostatniej woli spadkodawcy w zakresie pozostałego po nim spadku w sposób prowadzący do jak najsprawniejszego działu spadku. Wykonawca, o ile spadkodawca nie postanowił inaczej w treści testamentu, powinien spłacić długi spadkowe, wykonać zapisy zwykłe i polecenia a także sprawić, aby majątek spadkowy trafił do spadkobierców.

Co istotne, **testament do chwili śmierci może być zmieniony** tj. można odwołać uprzednio sporządzony testament lub jego poszczególne elementy. W tym celu należy zniszczyć poprzedni testament (oryginał testamentu, nie odpis, czy też wypis) lub nanieść na nim zmiany, z których wyniknie wola odwołania testamentu lub jego poszczególnych postanowień. Można również sporządzić nowy testament - decydujący będzie bowiem testament sporządzony później. Jeżeli w nowym testamencie nie znajdzie się wzmianka o odwołaniu poprzedniego testamentu, odwołaniu w poprzednim testamencie podlegną tylko te postanowienia, których nie można pogodzić z treścią nowego testamentu. Kolejny testament można sporządzić w dowolnej formie spośród rodzajów testamentów przewidzianych przepisami Kodeksu cywilnego, niezależnie od formy testamentu odwoływanego. Spadkodawca nie musi zatem sporządzać kolejnego testamentu w tożsamej formie, co poprzednio sporządzony przez niego testament.

2.Zasady dziedziczenia ustawowego

Zasady dziedziczenia ustawowego znajdą zastosowanie wyłącznie w przypadku, gdy nie stosuje się zasad dziedziczenia testamentowego.

W przypadku dziedziczenia ustawowego, w pierwszej kolejności do spadku powołane są dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek, którzy dziedziczą w częściach równych, przy czym część przypadająca małżonkowi nie może być mniejsza niż $\frac{1}{4}$ całości spadku. Małżonek nie należy do grona spadkobierców ustawowych swojego współmałżonka, jeśli w chwili otwarcia spadku pozostawał z nim w prawomocnie orzeczonej separacji. Małżonek jest również wyłączony od dziedziczenia, jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozvodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione. Wyłączenie małżonka od dziedziczenia następuje na mocy orzeczenia sądu.

Jeżeli dziecko spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, jego udział spadkowy przypada jego dzieciom w częściach równych. Jeżeli także wnuki nie dożyły otwarcia spadku, udział spadkowy przypada prawnukom. Jeżeli spadkodawca nie miał dzieci, albo też żadne z jego zstępnych (tj. dzieci, wnuki, prawnuki itd.) nie dożyło otwarcia spadku, spadek przypada małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy. Wówczas udział każdego z rodzica wyniesie $\frac{1}{4}$ spadku. Jeżeli ojcostwo rodzica nie zostało ustalone, udział spadkowy matki wyniesie połowę spadku.

Jeżeli spadkodawca nie pozostawił zstępnych, a także małżonka, cały spadek przypada jego rodzicom w częściach równych. Jeżeli jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy tego rodzica przypada rodzeństwu spadkodawcy w częściach równych. Jeżeli którekolwiek z rodzeństwa nie dożyło otwarcia spadku, pozostawiając zstępnych, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada jego zstępnym. Podział tego udziału następuje według zasad dotyczących podziału między dalszych zstępnych spadkodawcy. Jeżeli jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku, a brak jest rodzeństwa spadkodawcy lub ich zstępnych, udział spadkowy rodzica dziedziczącego w zbiegu z małżonkiem wynosi połowę spadku. W braku zstępnych spadkodawcy, jego rodziców, rodzeństwa oraz ich zstępnych, cały spadek przypada małżonkowi spadkodawcy. W braku zstępnych, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa spadkodawcy cały spadek przypada dziadkom spadkodawcy; dziedziczą oni w częściach równych. Jeżeli któreś z dziadków spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada jego zstępnym. Podział tego udziału następuje według zasad, które dotyczą podziału spadku między zstępnych spadkodawcy. W braku zstępnych tego z dziadków, który nie dożył otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada pozostałym dziadkom w częściach równych. W braku małżonka spadkodawcy i krewnych, powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada w częściach równych tym dzieciom małżonka spadkodawcy, których żadne z rodziców nie dożyło chwili otwarcia spadku. W braku małżonka spadkodawcy, jego krewnych i dzieci małżonka spadkodawcy, powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a jeżeli nie uda się ustalić ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy na terytorium Polski, albo zamieszkiwał on poza terytorium Polski, spadek przypada Skarbowi Państwa .

W przypadku przysposobienia pełnego, w tym także nierozwiązywalnego, przysposobiony dziedziczy po przysposabiającym i jego krewnych tak, jakby był dzieckiem przysposabiającego, a przysposabiający i jego krewni dziedziczą po przysposobionym tak, jakby przysposabiający był rodzicem przysposobionego. Jednocześnie, przysposobiony nie dziedziczy po swojej biologicznej rodzinie, a rodzina ta nie dziedziczy po nim, zasady tej nie

stosuje się jednak w wypadku przysposobienia przez jednego małżonka dziecka drugiego małżonka.

W przypadku przysposobienia niepełnego, przysposobiony dziedziczy po przysposabiającym na równi z jego dziećmi, a zstępni przysposobionego dziedziczą po przysposabiającym na tych samych zasadach co dalsi zstępni spadkodawcy. Przysposobiony i jego zstępni nie dziedziczą zaś po krewnych przysposabiającego, a krewni przysposabiającego nie dziedziczą po przysposobionym i jego zstępnych, a rodzice przysposobionego nie dziedziczą po przysposobionym, a zamiast nich dziedziczy po przysposobionym przysposabiający, poza tym przysposobienie nie narusza powołania do dziedziczenia wynikającego z pokrewieństwa.

Skutki przysposobienia na gruncie prawa spadkowego trwają pomimo śmierci przysposabiającego lub przysposobionego.

3.Zachowek i wydziedziczenie

Powołanie do spadku w drodze testamentu nie oznacza, że osoby, które byłyby powołane do spadku w drodze ustawy są pozbawione jakichkolwiek korzyści wynikających ze spadku. Zstępny, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należy się w takim przypadku połowa wartości udziału, który by im przypadł w drodze dziedziczenia ustawowego, zaś jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli jest nim małoletni zstępny – 2/3 wartości udziału (tzw. **zachowek**). Niniejsza instytucja ogranicza swobodę testowania w celu ochrony interesu najbliższych spadkodawcy.

Jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, czy też zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia. Przy ustalaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczania zachowku uwzględnia się także spadkobierców niegodnych oraz spadkobierców, którzy spadek odrzucili, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo zostali wydziedziczeni. Przy obliczaniu zachowku nie uwzględnia się zapisów zwykłych i poleceń, natomiast dolicza się do spadku zapisy windykacyjne oraz darowizny dokonane przez spadkodawcę., za wyjątkiem darowizn drobnych, dokonanych przed więcej niż 10 lat licząc wstecz od otwarcia spadku, na rzecz osób niebędących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku, uczynionych przez spadkodawcę w czasie, gdy nie miał zstępnych (oprócz sytuacji, kiedy darowizna została uczyniona na mniej niż 300 dni przed urodzeniem się zstępnego), a także darowizn, które spadkodawca uczynił przed zawarciem małżeństwa.

Jedną możliwością pozbawienia zachowku osób do niego uprawnionych jest **wydziedziczenie**, którego można dokonać wyłącznie w testamencie i wyłącznie w wypadku, gdy uprawniony do zachowku wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego lub dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci lub uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych. Wskazane przesłanki wydziedziczenia mają charakter zamknięty, co oznacza, że nie można wydziedziczyć uprawnionego z tytułu zachowku w oparciu o odmienną przyczynę, aniżeli wyżej wymienione. Nadto, przyczyna wydziedziczenia powinna wynikać z treści testamentu. Należy również pamiętać, że skutki wydziedziczenia nie sięgają automatycznie zstępnych wydziedziczonego tzn. w wypadku wydziedziczenia dziecka, do zachowku będą uprawnieni jego dzieci, czy też wnuki.

Aplikant radcowski Martyna Kocurek